

VIRTUAL MAKONDA QADRIYATLAR TIZIMINING SHAKLLANISHI VA DINAMIKASI

The formation and dynamics of the value
system in the virtual space

**Gavharoy
KOMILOVA,**
Filologiya fanlari
bo'yicha falsafa
doktori (PhD)
Toshkent davlat
o'zbek tili va
adabiyoti universiteti
dotsenti

E-pochta: r_gavharoy@mail.ru
ORCID: 0000-0003-
4846-2100

Yetib kelgan/ Received:
03.07.2026

Qabul qilingan /
Accepted: 06.09.2026

Annotatsiya: Tadqiqot virtual hamjamiyatlarda qadriyatlarning dinamik, moslashuvchan va ko'p qatlamli tabiati bilan bog'liq jarayonlarni o'rganishga qaratilgan. Maqolada, shuningdek, virtual o'zlik, affektiv munosabatlar, axborot oqimlari va algoritmik medlashuv kabi omillarning qadriyatlarga ta'siri ko'rib chiqiladi. Shuningdek, ushbu tadqiqot virtual makon ijtimoiy-madaniy munosabatlarning yangi platformasi sifatida undagi qadriyatlar tizimining o'zgaruvchanligi, ijtimoiylashuvi va diskursda voqelanishini tahlil qilish dolzarbligini ko'rsatadi. Tadqiqot natijalari onlayn diskursning baholash o'lchovlari hamda raqamli jamiyatda dominant qadriyatlarni aniqlashga xizmat qiladi. Internet muloqotining spontanlik xususiyati uning ilmiy tahlil qilish zaruratini keltirib chiqaradi. "Spontan fenomen" deb qaralishiga sabab, virtual aloqa til me'yorlari va muloqot qoidalarining qat'iy qoliplar asosida emas, jonli jarayonda, tartibsiz (xaotik) tarzda shakllanishidir.

Kalit so'zlar: virtual makon, virtual o'zlik, virtual kommunikant, axborot oqimi, qadriyatlar tizimi, ijtimoiylashuv.

Abstract. The study focuses on the processes related to the dynamic, adaptive, and multi-layered nature of values within virtual communities. The article also examines the influence of factors such as digital identity, virtual self, affective relationships, information flows, and algorithmic mediation on these values. It establishes the relevance of analyzing the variability, socialization, and discursive realization of the value system within the virtual space, which serves as a new platform for socio-cultural relations. The research findings will help establish evaluative metrics for online discourse and identify dominant values in a digital society. The spontaneous nature of internet communication necessitates its scientific analysis. It is considered a "spontaneous phenomenon" because, in virtual communication, linguistic norms and rules of interaction are not formed based on rigid templates but rather take shape organically and at times chaotically within a live process.

Key words: virtual space, virtual identity, virtual communicant, information flow, system of values, socialization.

Kirish. Hozirgi kunda jahon tilshunosligida diskursiv maydonning kengayishi kuzatilmoqda. Mazkur jarayonni tilshunoslikning diqqat markazi an'anaviy adabiy tildan, kundalik muloqot tomon siljigani bilan izohlash mumkin. Ayni paytda, soha vakillari tomonidan tilga grammatik

qoidalar yig'indisi emas, ijtimoiy munosabatlarni shakllantiruvchi vosita (oiladagi suhbatlar, internetdagi izohlar) deb qarash miqyosi ortmoqda. Virtual muloqotda ham milliy-madaniy farqlar mavjudligi, matn virtual shaxs aksiosferasi prizmasidan o'tishi virtual makon qadriyatlar tizimini o'rganishning dolzarbligini ko'rsatadi. Bu kabi ilmiy ishlar raqamli aksiolingvistika, diskursiv aksiolingvistika kabi yo'nalishlarning paydo bo'lishiga zamin hozirladi.

Zamonaviy tilshunoslik, jumladan, diskursiv aksiolingvistikada tilning kundalik faoliyatini o'rganishga alohida urg'u qaratilib, moda diskursi, shaxslararo muloqot diskursi, sport diskursi va boshqa turli shakldagi internet diskurslari atroficha tahlil qilinmoqda. Mazkur muloqot bugungi kun insonining hayotidan muhim joy olgani sababli bir qator ilmiy ishlarning obyekti o'rnida tadqiq qilinishiga sabab bo'lmoqda. Internet muloqoti murakkab va ko'p qatlamli fenomenligi chuqur metodologik integrativ yondashuvni talab qiladi. U texnologik, lingvistik va kognitiv tizimlarning chorrahasida joylashgan bo'lib, kommunikatsiyaning an'anaviy shakllarini transformatsiya qiladi. Inson ongining lingvistik va emotsional aksi sifatida qadriyatlarning shakllanishi, uzatish va o'zgartirishning asosiy makoniga aylanadi.

Ijtimoiy-siyosiy diskursda internet-izohlar ijtimoiy-siyosiy fikrni shakllantiruvchi vosita bo'lib xizmat qiladi. Bu jarayonni siyosiy terminologiyaaning kundalik muloqotga kirib kelishi deb izohlash o'rinli. Demak, raqamli aksiolingvistika aksiolingvistik+pragmalingvistik tahlillar integratsiyasiga talabni oshiradi. Zero tilshunos nafaqat lisoniy birlikni, balki uning ostida turgan ijtimoiy niyat va pragmatik maqsadni ilg'ashi, matnda ifodalangan qadriyatlarning vazifasini tahlil qilishi kerak bo'ladi.

Virtual muloqot shunchaki texnik vosita emas, balki antropologik va sotsiomadaniy transformatsiya omili sifatida tadqiq etish joriy ilmiy paradigmada asosiy masalalardan biri deb e'tirof etilmoqda. Virtual makonda virtual antropogenez "yangi turdagi inson"ning yuzaga kelishi mazkur doiradagi munozaralarni kengaytiradi. Demak, raqamli aksiolingvistikaning tahlildagi eng yaqin hamkorlari deb virtual antropologiya, kiber antropologiya, virtual etnografiya singari zamonaviy fanlarni ko'rsatish maqsadga muvofiq.

Virtual antropogenez bu insonning raqamli muhitda shakllanishi, o'zini namoyon qilishi, ijtimoiylashuvi va identitetning transformatsiyasini o'rganuvchi fan yo'nalishidir. Haqiqatdan ham, ijtimoiy tarmoq yoki online jamoada virtual inson tarkib topadi; u identitetning ko'p qatlamli, ya'ni offline/online, moslashuvchan yoki permormativligi, gibrid qadriyatlarga egaligi bilan karakterlanadi.

Virtual makonda inson bir vaqtning o'zida bir nechta vazifalar (profil, avatar, nick-name, virtual rol)ni bajarishi mumkinligi bu boradagi lingvistik tadqiqotlarning dolzarbligini yana-da oshiradi. Bu holat fanda antroposning "ko'p identifikatsiyalangan shakl"ga o'tishi [Hine 2011, 45] deb izohlanadi.

Muhokama. An'anaviy qadriyatlarning virtual qadriyatlar tizimidan farqlovchi bir nechta omillar mavjud. Ulardan biri, ijtimoiylashuv jarayonidir. Klassik antropogenizda ijtimoiylashuv oila, bog'cha, maktab, umuman, jamiyatda yuz bergan bo'lsa, virtual antropogenizda bu holat ijtimoiy tarmoq, gaming platforma, metavers, online hamjamiyatlarda kuzatiladi. Shu bilan birga, ko'p tilli va ko'p madaniyatli kommunikativ makonda turli lingvomadaniy qadriyat tizimlari bilan o'zaro aloqaga kirishishi natijasida aksiologik plyuralizm namoyon bo'ladi. Natijada lingvistik xilma-xillikni hisobga oluvchi plyuralistik aksiologik yondashuvga ehtiyoj ortadi.

Howard Rheingold virtual jamiyatlarni "yangi ijtimoiy organizm" [Rheingold 1993] deb ta'riflaganidek, bu tabiiy ravishda raqamli madaniyatning shakllanishini anglatadi. Inson ehtiyojlarga qarab yangi madaniy kod, emoji va memlar, yangi etiket normalari, yangi qadriyatlar tizimini quradi va bu uning muloqot vositalarida aks etadi.

Demak, virtual antropogeniz bu insonning raqamli rivojlanish jarayonidir. U identitet, ijtimoiylashuv, qadriyatlar, madaniy va kommunikativ muloqotning digital muhitda qayta tashkil topishi bilan xarakterlanadi. Raqamli texnologiyalar antropogenizning tabiiy davomiyligi sifatida unga tegishli baholovchi mezon va qadriyatlar iyerarxiyasini tahlil qilish ahamiyatini oshiradi, va natijada zamonaviy antropologiya, sotsiologiya, media diskurs bilan bogʻliq aksiologvistik tadqiqotlarni transdistsiplinar ilmiy yoʻnalish sifatida ochiqlaydi.

Virtual makon qadriyatlar tizimi zamonaviy antropologiya, diskursiv tilshunoslik va raqamli kommunikatsiya nazariyalari kesishgan nuqtada shakllanadigan murakkab sotsiomadaniy hodisa hisoblanadi. Olib borilgan tadqiqotlar shuni koʻrsatadiki, raqamli muhit qadriyatlari klassik davrdagi qadriyatlardak barqaror emas. Quyida virtual makon qadriyatlar tizimining oʻziga xos jihatlarini koʻrib chiqamiz:

1. Platformaviy arxitektura egaligi va raqamli kommunikatsiya mexanizmlari taʼsirida shakllanishi.

Kristina Xayn taʼkidlaganidek, onlayn hamjamiyatlarda qadriyatlar “stabil emas, balki jarayon davomida doimiy ravishda yangilanib boradigan sotsial konstruksiya” [Hine: koʻrsatilgan manba] dir. Uning fikricha, virtual makondagi ijtimoiy munosabatlar figital (fizik+digital) xarakterga ega, bunga sabab qadriyatlarning mazmun– mundariyasi maʼlum platforma kontekstida qayta talqin qilinishidir. Demak, qadriyatning oʻzi emas, uning interpretatsiyasi oʻzgaruvchan boʻladi. Anʼanaviy jamiyatda esa qadriyatning oʻzi dinamik differensiyalanadi.

2. Qadriyatlarda virtual oʻzlik va axloqiy meʼyorlar oʻzgaruvchanligi.

Virtual jamiyat qadriyatlar tizimining shakllanishida identitet va axloqiy meʼyorlar ahamiyatga ega. Ilmiy ishlarda [Turkle 1995; 347] virtual jamiyat qadriyatlar koʻp edentitetlik fenomen deb sharhlanadi, “moslashuvchan oʻzlik” esa qadriyatlar tizimini qayta shakllantiruvchi asosiy mexanizm ekanligi aniqlangan. Tadqiqotga koʻra, virtual makonda erkinlik muhim qadriyat sifatida qaralsada, masʼuliyatning pasayishi va anonimlikning kuchayishi baʼzi axloqiy meʼyorlarning buzilishiga olib keladi. Bu esa virtual jamiyatlarning qadriyatlar tizimida axloqiy nazoratning kuchsizlanishi va meʼyoriy chegaralarning noaniqlashuviga shart-sharoit yaratadi.

3. Ochiq bilimlar makoni.

Xovard Rheyngold virtual jamiyatlarni “oʻzaro bilim almashinuv va hamkorlikka asoslangan ijtimoiy tuzilma” sifatida tasvirlaydi [Rheingold 1993, 292]. Tadqiqot xulosalarida oʻzaro yordam, jamoaviylik, ishtirokchilik madaniyati, ochiq bilim, hamdardlik (solidarnost) kabi qadriyatlar ustuvor ekanligi empirik jihatdan tasdiqlangan. 2.07.2026-yil kun.uz saytida *Xitoyda oʻrtoqlari bilan bekinmashoq oʻynab adashib qolgan bola 35 yil deganda oilasi bagʻriga qaytdi* nomli maqola eʼlon qilindi. Bu postga qoldirilgan izohlar tahlili fikrimiz isbotidir: **bekhruzbek_jovliyeb** nik egasi: *Moʻjiza roʻy berib Surxondaryo Sangardakda yuqolgan ZUBAYR ukamiz ham topilsin□□□ 61 ta, bu_kulgili* nik egasi: *Gap yuq lekin ☺ ☺ ☺ internetni eng katta foydalaridan biri bu ♀ 121ta, ixtiyor.95k: Kulib yozayotgan insonlaga qoyil qomadim yoshligida yoʻqolib qolib 35 yil dgan-da oilasini topgan soqov inson xaqida maʼlumot berilgan nmasi kulguli ♀ 1721 ta like bosilgan.* Bu internet-izohlar va ularga bildirilgan ijobiy munosabat, yaʼni yoqtirishlar soni ishtirokchilik madaniyati, hamdardlik (solidarnost) kabi qadriyatlarni ustuvorligini voqelantirgan.

4. Platforma kapitalizmi va algoritmik nazoratning qadriyatlarga taʼsiri

Virtual olam qadriyatlarining yana bir jihati texnologik, iqtisodiy omillar bilan shartlangani hamda platforma kapitalizmi mahsuli ekanligidir. Maʼlum bir ijtimoiy tarmoq oʻz qadriyatlarini ilgari suradi va talqin ham shu qadriyat fonida shakllanadi. Shuningdek, reklama matnlarida argumentativ algoritm, yaʼni, ishontirish texnologiyasi faol qurol boʻlib, mahsulot egalarining manfaatlariga xizmat qiladi. Jumladan, coca-cola oila qadriyati vositasida jamiyat ichiga kirib

borgan: “*Sizning dasturxoningiz. Uni mo‘jizaga aylantiring*”. Dasturxon milliy aksiosferadagi eng muhim konsept sifatida mehmondo‘stlik, milliy an‘ana, oila, saxovat kabi qadriyatlarni ifodalaydi. Reklama diskursida mahsulotning funksional xususiyati emas, aksiologik ma‘nosi muhim hisoblanadi. Anglashiladiki, reklama matnida dasturxon so‘zi kuchli presuppozitsiyani hosil qilgan. Tomoshabin ongida avtomatik tarzda oila davrasi, milliy taom, mehmondo‘stlik, quvonch, birgalikda ovqatlanish kabi ijobiy holat va qadriyatlar gavdalangan. Demak, reklama matnini tuzishda auditoriyaning qadriyatlariga tayanilgan va natijada global brendning mahalliy madaniyatga moslashib, reklama diskursining aksiologik yuklamasini oshirgan.

5. Virtual qadriyatlarning kommunikativ va semiotik ko‘rinishlari

Virtual olam qadriyatlari lingvistik, semiotik va vizual kodlar vositasida moddiylashadi. Daniel Miller va Heather Horst raqamli kommunikatsiya qadriyatlarining ifodalanishida ikonografik belgilar, emoji, memlar va qisqa nutq formulalarining alohida mavqeyi borligi [Miller H., Horst 2012] ni ta’kidlaydi. Bu digital semiotik yo‘nalish sifatida qadriyatlarning yangi ekspressiv shakllarini yaratadi, va shuningdek, virtual qadriyatlar tizimidagi diffuziya jarayoniga zamin hozirlaydi.

Shuningdek, virtual dunyoda insonning nafaqat muloqot uslubi, balki uning “psixologiyasi va biologiyasi” ham o‘zgarishi mumkinligi “homo virtualis” tushunchasi bilan bog‘liq ilmiy ishlarni tezlashtirdi. Lug‘atlarda “Haqiqiy va jismoniy dunyo virtual muhitga to‘qnash kelgan sharoitda o‘zining psixologik va mental muvozanatini saqlay oladigan hamda kompyuter dunyosi bilan real/fizik dunyo o‘rtasidagi farqlar tobora kamayib borayotganligini inobatga olgan holda, fizik va virtual realliklarni ajrata olgan holda ularni qurishga qodir bo‘lgan inson” deb izohlanadi [https://vitrinelinguistique.oqlf.gouv.qc.ca/fiche_gdt/fiche/8370494/homo-virtualis?utm_source=chatgpt.com]. Homo virtualis virtual muhitda bir nechta identitetifikatsiya orqali faol bo‘lsa-da, real va internetdagi o‘zlik o‘rtasidagi farqni saqlagan shaxsga nisbatan qo‘llanadi. Psixologiya [Koletsy 2022] da insonning virtual muhitdagi idroki, xulqi va ma’lumotlarni qayta ishlash jarayonlarini o‘rganish maqsad qilingan bo‘lsa, sotsiologiya [Быльева Д., Заморев А, Нам Т. 2018] da virtual shaxs alohida ijtimoiy hodisa o‘rnida tadqiq qilingan.

Xulosa. Bu kabi ilmiy izlanishlar virtual shaxsiyatni til, madaniyat va ijtimoiy muloqot kontekstida tahlil qilish imkonini beradi. Real va internetdagi o‘zlik o‘rtasidagi farq muvozanatini idrok qilishda insonning ona tili va milliy qadriyatlarini muhimligini nazarda tutgan holda, aksiologik tahlil lozim deb o‘ylaymiz.

Maqola xulosasiga ko‘ra, virtual qadriyatlar an‘anaviy jamiyat qadriyatlardan diffirensial jihatlari bilan alohidalik kasb etishi aniqlandi, ya’ni ular platformaga bog‘liq ravishda optimallasadi; identitetning moslashuvchan shakllari orqali semantik strukturasi yangilanadi; hamkorlik va ishtirokchilik, o‘zini namoyon etish qadriyatlarini shakllantiradi va uzatadi; platforma kapitalizmi mahsuli sifatida yuzaga keladi va ijtimoiylashadi; lingvosemiotik shakllar vositasida tarqalish imkoniyatlari ega.

Adabiyotlar / References

1. Быльева Д., Заморев А., Нам Т. *Homo virtualis: sosialnoye bytiye v virtualnoy realnosti* // *Gumanitarnyye i obuyestvennyye nauki*. 2018. t. 9, № 4. s. 29–38. DOI: 10.18721/JHSS.9404 UDK 14:004.946
2. Van Dijk, T.A. (1998) *Ideology: A Multidisciplinary Approach*. London EC2A 4PU.
3. James Paul Gee. *An Introduction to Discourse Analysis: Theory and Method*. –New York, 2011.

-
4. Koletsi, M. (2022). *Psychology and Cybernetics. Homo Virtualis*, 5(1), 1–11. <https://doi.org/10.12681/homvir.30312>
 5. Martin J., White P.R. *The language of evaluation: appraisal in English*. – Great Britain, 2005.
 6. Miller H., Horst H. *Digital Anthropology*. – London, 2012. – P.328.
 7. Hine C. “Virtual Ethnography” (2000); Sherry Turkle “Life on the Screen”. – London, 2011. – P. 45. <https://doi.org/10.4135/9780857020277>
 8. Turkle Sh. *Life on the Screen: Identity in the Age of the Internet*. – New York, 1995. – P.347.
 9. Rheingold H. *The Virtual Community: Homesteading on the Electronic Frontier*. – AQSh, 1993. – P.282.
 10. Ro‘zimovna, K. G. (2026). *Axiolinguistic Models of Value Occurrence in the Uzbek Language (Cognitive-Conceptual Model)*. *Central Asian Journal of Literature, Philosophy and Culture*, 7(2), 158–162.
 11. https://vitrinelinguistique.oqlf.gouv.qc.ca/fiche-gdt/fiche/8370494/homo-virtualis?utm_source=chatgpt.com

